

РЕЦЕНЗИЯ

**от проф. дпн Мира Димитрова Цветкова-Арсова,
катедра по специална педагогика и логопедия на ФНОИ
при СУ „Свети Климент Охридски“**

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

в област на висше образование: 1. Педагогически науки

професионално направление: 1.2. Педагогика

докторска програма: Специална педагогика

Автор: Магдалена В. Хаджиева

Тема: Сравнителен модел на обучението в България и Белгия на деца с множество увреждания.

Научен ръководител: доц. дпн Жана Атанасова Янкова, ПУ

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-2129 от 02.05.2019 г. на Ректора на Пловдивския университет „Павел Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури по процедура за защита на дисертационен труд на тема „Сравнителен модел на обучението в България и Белгия на деца с множество увреждания“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление: 1.2. Педагогика, докторска програма: Специална педагогика.

Автор на дисертационния труд е Магдалена В. Хаджиева – докторант в задочна форма на обучение към Педагогическия факултет на ПУ с научен ръководител доц. дпн Жана Атанасова Янкова.

Представеният от докторанта комплект материали на хартиен и на електронен носител отговаря на изискванията на Чл. 36 (ал. 1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва необходимите за целта набор от документи, сред които дисертационен труд, Автореферат, CV, списък с публикации по темата на дисертационния труд и техни копия и пр.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Магдалена В. Хаджиева завършва бакалавърската си степен по специална педагогика-логопедия към Пловдивския университет „П. Хилендарски“ през 2010 г., впоследствие се обучава в магистърска програма по Комуникативни нарушения – педагогика на деца с интелектуална недостатъчност към ПУ – Педагогически факултет, която успешно завършва през 2012 г.

Участвала е в множество краткосрочни специализации в няколко университета и институции за лица с множество увреждания в Белгия в периода 2010 – 2013 г., което ясно и категорично показва сериозния ѝ интерес към тази проблематика и силната ѝ лична ангажираност.

Зачислена е в докторантура към ПУ през 2013 г.

Понастоящем Магдалена Хаджиева работи като логопед в частен център.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Преценявам избраната тема на дисертационния труд като много съществена и актуална, при това в повече от едно научни направления – от една страна се изследват деца и ученици с множество увреждания, чийто брой се увеличава драстично в последните десетилетия, а от друга страна се извършва сравнително проучване на състоянието на проблема с обучението на деца и ученици с множество увреждания в две държави – България и Белгия. В този смисъл значимостта на труда е голяма, защото той има отношение към специалната педагогика, но и към сравнителното специално образование.

Целта на труда и на изследването е добре и ясно формулирана и е реалистична и постижима. Задачите произтичат пряко от поставената цел и са добре описани в съдържателно отношение. Те са осем на брой. Приемам ги изцяло.

4. Познаване на проблема

От целия текст става напълно ясно, че М. Хаджиева познава много добре разглеждания от нея проблем. Това е видно още в двете теоретични глави, които предлагат една много детайлна и издържана картина на обучението на деца и ученици с множество увреждания и на образователните системи за тях в България и Белгия. В първа глава се прави задълбочен преглед на децата и учениците с множество увреждания, като се дават съвременни и актуални дефиниции, дискутира се терминологията, прави се класификация и се характеризират интеле-

лектуалните, поведенческите, социалните и здравните особености на тази категория ученици. Втора глава предлага едно много интересно и детайлно представяне на моделите на обучение на децата и учениците с множество увреждания в България и Белгия, като последователно се дискутира върху историческите аспекти на двете образователни системи и се представя съвременното състояние от гледна точка на моделите на обучение, оценката, планирането, самият учебен пробес и създаването на индивидуални планове и програми за учениците с множество увреждания в двете страни.

Похвално е, че докторант М. Хаджиева демонстрира едно много добро познаване на проблема, което е видно както от цитирането и боравенето с множество съвременни литературни източници, така и от детайлната образователна картина, която очертава за разглежданите от нея две държави. За мен теоретичната част показва задълбочени знания и умения за логическото им излагане и анализ. Единствената ми малка забележка е към използването на някои места на чужди термини, които имат добър български еквивалент – напр. на стр. 19 се говори за „дименсии“.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и на методиката на изследването

Обемът на целия дисертационен труд е от 279 страници. От тях 255 са фактически текст, библиографската справка обхваща 8 страници, след което следват приложения с използваните анкетни карти. Съотношението между теоретичната част, постановката на изследването и анализа на данните е балансирано и е приблизително 100: 15: 130 страници. Библиографската справка наброява общо 122 литературни източници, като от тях 18 са уеб-страници. Дванадесет източници са на кирилица, а останалите са на латиница. Има немалко литературни източници от последните пет години.

Дисертационният труд има добра, класическа структура, и се състои от увод, две теоретични глави, една глава с постановка на изследването, глава с анализ на резултатите, изводи и заключение. Приносите не са посочени в пълния текст на дисертационния труд, а само в Автореферата.

Методиката на изследването е представена в трета глава на дисертационния труд. Издигнати са три работни хипотези, които са добре формулирани. Удачно докторант Хаджиева избира анкетния метод като основен за своето изследване. В допълнение тя използва още анализ на нормативни документи, наблюдение, сравнително педагогическо изследване и количествена и качествена обработка на данните. Разработената от нея анкета съдържа 32 въп-

роса, като 28 от тях са с избран отговор и 4 са отворени. Те са в пет основни групи и са пряко обвързани със зададените четири критерия: а) компетентност и квалификация, б) организация на процеса на обучение, в) роля и участие на родителите, г) ефективност на обучението, бариери и затруднения. Отделно няколко въпроси са ориентирани към събирането на демографски данни за участниците. Участници в изследването са общо 194 педагогически специалисти от България и Белгия, съответно по 97 от всяка държава. Тук известно недоумение буди избора на точно такъв брой участници, а не на 100 от всяка държава, например? Много добро впечатление прави участието на специалисти от много и различни градове от всяка държава, както и от различни образователни институции. Така наистина се гарантира очертаването на една пълна картина на състоянието на разглеждания проблем, тъй като се проучва мнението на една широка аудитория от професионалисти, работещи пряко с деца и ученици с множество увреждания.

Преценявам направения анализ в четвърта глава като добър, подробен и задълбочен. Докторант Хаджиева се е постарала да разгледа и анализира максимално подробно всички събрани от нея резултати. За целта е използван Excel 2016 г. Доколкото разбирам, статистически методи не са прилагани – напр. програмата SPSS? Ако е така, това е пропуск, тъй като броят анкетни карти позволява използването на статистически методи. Анализът на резултатите е добре онагледен с таблици, графики и диаграми – съответно 29 таблици и 62 диаграми. Предложен е и добър качествен анализ на резултатите, като те са адекватно обяснени текстово.

Изводите са общо 9 и са директно обвързани с получените резултати. Би ми било интересно какви препоръки би отправила докторант Хаджиева въз основа на направеното изследване. В резултат от анализа обективно се потвърждава хипотеза 1 и частично се потвърждават хипотези 2 и 3. Изразявам съгласие с разсъжденията и доказателствения материал за потвърждаване на хипотезите. Заключение е доста кратко, и след задълбоченото представяне на проблема в теоретичните глави, и изчерпателния анализ, би следвало оформяне на едно малко по-пълно заключение.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

В Автореферата към дисертационния труд докторант М. Хаджиева формулира 6 приноси на своя труд, които са с обща насоченост. От тях приноси 4 и 5 звучат много сходно и аз трудно виждам разликата в тях. С останалите изразявам съгласие – наистина дисертационният труд има изложените приноси към науката и практиката.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите по темата на дисертационния труд са общо пет, всички от тях самостоятелни. Те са от периода 2013 – 2019 г. и отразяват различни степени и фази от развитието на труда. От тях три са в сборник-материали от научни конференции, като две са от конференции на ПУ и една на Русенския университет. Две публикации са в научни списания, от които една е в сп. Докторантски изследвания на ПУ и една е в електронното списание на ПУ „Педагогически форум“. Преценявам, че всички публикации са пряко свързани с темата на дисертационния труд и ги признавам като такива.

9. Лично участие на докторанта

Целият дисертационен труд и Авторефератът към него недвусмислено показват пълното лично участие на докторанта във всички фази на теоретичната и експерименталната части и фази на разработване на труда. Нямам никакви съмнения относно личното участие на докторант Хаджиева. Биографичните й данни също го потвърждават.

10. Автореферат

Авторефератът, придружаващ дисертационния труд, е в обем от 50 страници. Той добре и точно отразява в синтезиран вид най-важните части и моменти от дисертационния труд. Изразявам съгласие с вида, оформлението, съдържанието и обема му, с изключение на това, че главите следва да започват на нова страница.

11. Критични забележки и препоръки

Имам следните въпроси и препоръки към докторант М. Хаджиева:

1. В бъдещи свои изследвания да залага на статистически методи при обработката на данните, тъй като по този начин резултатите от изследванията стават по-убедителни и надеждни.
2. Какви препоръки би отправила докторант Хаджиева за подобряване на образователния процес на деца и ученици с множество увреждания в България и Белгия? Какви добри практики би могла да вземе всяка от двете държави от другата?

3. Как си обяснявате, че в България приоритетна област според педагогическите специалисти в обучението на децата и учениците с множество увреждания са полезните умения, а в Белгия – комуникативните умения (съгласно извод 6)?
4. В какви учебни заведения според Вас е подходящо да се обучават деца и ученици с множество увреждания в България към момента? Подкрепяте ли модела на обучение в специални класове към масовите училища?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Дисертационният труд на **Магдалена Хаджиева** е посветен на актуална тема, при това в две научни области – педагогика на деца с множество увреждания и сравнително специално образование. Той съдържа значими научни и научно-приложни постановки, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати **напълно** съответстват на специфичните изисквания на Факултета по педагогика, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторант Магдалена Хаджиева **притежава** задълбочени теоретични познания, върху които може да построи научно изследване, както и професионални умения и качества за самостоятелното му провеждане, а така също умения за анализ на данни и резултати и тяхното обобщаване и извеждането на изводи, приноси и заключения.

Въз основа на всичко гореизложено, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, което е представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнатите резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’** на в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление: 1.2. Педагогика, докторска програма по Специална педагогика на Магдалена Хаджиева.

24 май 2019 г.

Рецензент: .....
(проф. дпн Мира Цветкова-Арсова)